

***DİSTANT TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ACTUAL PROBLEMS OF DISTANCE EDUCATION***

UOT 159.9

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Vüqar İlqar oğlu Əsgərov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

DİSTANT (ONLAYN) TƏHSİL ANLAYIŞI VƏ ONUN İMKANLARI

Магєррам Сабир оглы Алиев
доктор философии по психологии, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Вугар Ильгар оглы Аскєров
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

**ПОНЯТИЕ ДИСТАНЦИОННОГО (ОНЛАЙН) ОБРАЗОВАНИЯ И ЕГО
ВОЗМОЖНОСТИ**

Maharram Sabir Aliyev
doctor of philosophy in psychology, associate professor
Azerbaijan State Pedagogical University

Vugar Ilgar Askerov
Azerbaijan State Pedagogical University

UNDERSTANDING DISTANCE (ONLINE) EDUCATION AND ITS POSSIBILITIES

Xülasə: Elmi məqalədə müəlliflər tərəfindən distant (onlayn) təhsil anlayışının izahı verilmiş və onun aktuallığı əsaslandırılmışdır. Məqalədə distant təhsilin üstünlükləri ardıcılıqla şərh edilmişdir. Müəlliflərin fikrincə, distant təhsil tələbə və şagirdlərin fiziki olaraq eyni mühitdə olmadığı bir texnologiyadır. Bu sistem təhsil texnologiyaları tərəfindən öyrənilən bir fenomendir.

Açar sözlər: *distant təhsil, informasiya texnologiyaları, pandemiya şəraiti, informasiya təhsil mühiti, komponentlər*

Резюме: В научной статье авторы разъяснили понятие дистанционного (онлайн) образования и обосновали его актуальность. В статье последовательно объясняются преимущества дистанционного образования. По мнению авторов, дистанционное обучение – это технология, при которой студенты и учащиеся физически не находятся в одной среде. Эта система является феноменом, изучаемым образовательными технологиями.

Ключевые слова: *дистанционное образование, информационные технологии, условия пандемии, информационная образовательная среда, компоненты*

Summary: In a scientific article, the author explained the concept of distance (online) education and substantiated its relevance. The article consistently explains the benefits of distance education. According to

the author, distance learning is a technology in which students and students are not physically in the same environment. This system is a phenomenon studied by educational technologies.

Key words: *distance education, information technology, pandemic conditions, information educational environment, components*

Distant təhsil müasir təhsilalma forması olub məsafədən öyrənməni, eləcə də onlayn şəklidə keçilən dərsləri əhatə edir. Distant təhsil bir-birindən müxtəlif məsafədə olan yeniyetmələri, təhsil müəssisəsi arasında informasiya mübadiləsini operativ və səmərəli təşkil etməyə imkan verən, proqram-texniki vasitələr əsasında qurulmuş xüsusi informasiya-təhsil mühitinin köməyi ilə geniş əhali kütləsinə təqdim edilən təhsil xidmətidir. Dünyada yaranan pandemiya şəraiti distant təhsilalma formasını daha da vacib etmişdir. Ona görə də bu təhsilalma formasına artan tələbat günü-gündən aktuallaşır.

Müasir şəraitdə distant təhsil informasiya texnologiyaları vasitələrindən istifadə etməklə yeni tədris texnologiyalarının tətbiqini həyata keçirir və tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədini daşıyır. Distant təhsil metodunun kifayət qədər uzun tarixi vardır. Bu təhsildən ideya kimi ilk dəfə *Yan Amos Komenskinin* 1633-1638-ci illərdə qələmə aldığı "*Böyük didaktika*" əsərində bəhs olunmuşdur. Onun yaradıcısı isə *İsaak Pitman* hesab olunur. O, 1840-cı ildən başlayaraq birləşmiş Krallıqda yeniyetmələrin poçt göndərişləri vasitəsi ilə stenoqrafiya təhsilini həyata keçirmişdir.

Amerikada isə XIX əsrin 70-ci illərində distant təhsilin təşkil olunmasına ilk cəhdlər olunub. 1873-cü ildə *Anna Eliot Tiknor* poçt vasitəsi ilə qadınların təhsil sistemini hazırlayıb və onu *Tiknor cəmiyyəti* adlandırır. 1874-cü ildə isə poçt vasitəsi ilə təhsil proqramı *İllinoys ştatının* universiteti tərəfindən təklif olunub. Amerikada *poçt vasitəsi ilə təhsilin atası* hesab olunan *Vilyam Reyni Harper* 1892-ci ildə Çikaqo Universitetində distant təhsilin ilk bölməsini təsis edir. 1906-cı ildə poçt vasitəsi ilə tədris artıq Viskonski ştatının universitetində də tətbiq olunmağa başlayıb. Az bir vaxtda distant təhsil Avstraliyada da yayılır. 1911-ci ildə Brisbendəki Kvinslend Universitetində ali məktəb səviyyəsində distant təhsil üzrə ilk kurslar açılır. 1914-cü ildə adı məktəblərdən kənardə yaşayan uşaqlar üçün ibtidai təlim proqramı üzrə poçt vasitəsi ilə tədris təşkil olunur. Məktəblər üçün

bu cür sistemdən tezliklə Kanadada və Yeni Zelandiyada da istifadə olunur.

Dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlər hazırda *virtual universitet, açıq universitet* adları ilə tanınır. Kanada Açıq Universiteti, Hollandiya Açıq Universiteti, Fern Universiteti (Almaniya) və Britaniya Açıq Universitetini buna nümunə göstərmək olar. Sadəcə bizim bu universitetlər illərdir sistemli şəkildə təhsillərini distant formada verirlər. Bu təhsildən yararlananların sayı son zamanlar daha da artır.

Azərbaycanda təhsilalmanın bu forması rəsmi şəkildə 2009-cu ildə qəbul olunmuş *Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda* öz təsdiqini tapmışdır. Həmin Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən əyani, qiyabi, sərbəst (eksternat) təhsilalma formaları ilə yanaşı, distant (məsafədən) təhsilalma da mövcuddur. Respublikamızda 2020-ci ilədək bu təhsilalma forması tətbiq olunmasa da yeni növ koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə bütün təhsil müəssisələrində əyani təhsil məhdudlaşdırılmış, tədrisə distant təhsilə keçirilmişdir.

Hazırda bütün dünya qeyri-adi vəziyyətdədir. Pandemiya ilə əlaqədar bütün ölkələr karantin tədbirlərinə əməl etməyə məcburdur. Bu vəziyyət uşaqların dərslərini evdə, onlayn davam etdirmələri ilə nəticələnmişdir. Məktəblərin işinin və tədris prosesinin distant təhsilə keçirilməsi qərarı uşaqların sağlamlığını maksimum dərəcədə artırmaq üçün qəbul edilmişdir. Lakin 2020-ci ildə baş verən dünya hadisələri məktəbləri şagirdlərini distant təhsilə köçürməyə məcbur etdi və müəyyən müddətdən sonra uşaqlar tamamilə onlayn öyrənməyə başladılar.

Distant təhsil müəllim və şagirdlərin məsafədən qarşılıqlı əlaqəsidir. Bu əlaqə təhsil prosesinə xas olan bütün komponentləri (məqsədlər, məzmun, metodlar, formalar, təlim vasitələri) əks etdirir, internet texnologiyalarının xüsusi vasitələri və ya interaktivliyi təmin edən digər vasitələrlə həyata keçirilir. Distant təhsildə informasiya texnologiyaları aparıcı vasitədir. Pan-

demiyə şəraitində distant rejiminə keçid vəziyyəti yarandı.

Distant və ya onlayn təhsil indi ən vacib tədris metoduna çevrilmişdir. Müəllim və şagirdlərin (tələbələrin) eyni yerdə olma ehtiyacını aradan qaldıran sistem distant təhsildir. Bu təhsil sistemi texnologiyalarla yanaşı günü-gündən inkişaf edən bir təhsil sistemidir. Distant təhsil tələbə və şagirdlərin fiziki olaraq eyni mühitdə olmadığı bir texnologiyadır. Bu sistem təhsil texnologiyaları tərəfindən öyrənilən bir fenomendir. Texnologiya uzaq bir şəxs ilə bir-başa təmasda həyata keçirilən təhsildir. Distant təhsil proqramını digər metodları təkmilləşdirən proqramla yanaşı təhsildə ön planda olan bir üsul kimi də xarakterizə etmək olar. Hazırda distant təhsil ən sürətlə inkişaf edən təhsil formalarından biridir. Veb serverlərin və müasir kompüterlərin mövcud proqram imkanları global şəbəkə vasitəsilə öyrənmə üçün interaktiv proqramlar yaratmağa imkan verir.

İnternet texnologiyalarına əsaslanan distant təhsil öz imkanlarını genişləndirir, televiziyanın beynəlxalq şəbəkəsinin, spesifik təlim texnologiyalarının sintezini əks etdirən perspektivli təhsil sistemi kimi qiymətləndirilir. Bu yeni təhsil forması uşaq, yeniyetmə və gənclər üçün biliklərin yayılmasının intensivləşdirilməsini təmin etməklə yanaşı həm də yeni bilik və texnologiyaların istehlakçıları arasında təhsil üçün bazar mühiti yaradır. Onlayn təhsil çox sürətlə artır. Məktəblərdə distant təhsil pedaqoji heyət üçün nizam-intizam və akademik baxımdan tam bir narahatlıq doğurur. Əslində bu təhsilin bir çox üstünlükləri vardır ki, onları nəzərdən keçirək:

1. Hər bir uşaq, yeniyetmə və gənclə fərdi işləmək bacarığı. Distant tədris texnologiyası hər bir fərdə öz yaşamağı tapmağa kömək edir. Məsələn, utancaq uşaq 25 nəfər sinif yoldaşının gözü ona dikilmiş sinifdə fəaliyyət göstərməkdən utanır.

Ancaq uzaqdan belə sakit adam distant təhsil zamanı özünü daha sərbəst hiss edir, söhbət ərəfəsində müəllimə suallar verir və tapşırıqları uğurla yerinə yetirir. Müəllim isə belə şagirdlərin öyrənməyə marağını qorumaq üçün onların meyllərinə uyğun əlavə tapşırıqlar seçə bilər. Distant təhsil şagirdləri daha yaxından tanımaq üçün bir imkandır.

2. Proseslərin avtomatlaşdırılması. Sadəcə olaraq texnologiya müəllimin işinin ən darıxdırıcı hissəsini öz üzərinə götürə bilər. Məsələn, ev tapşırıqlarını yoxlamaq və sinif statistikasını tərtib etmək. Avtomatik yoxlama dərsi müəllimin gün ərzində ən azı 1-2 saat vaxtını aparacaq. Bu sistem çox sadə işləyir: müəllim sayta daxil olur, fənn, sinif və mövzu seçir, uyğun tapşırığı tapır və şagirdlərə keçid göndərir, sonra sadəcə eyni saytda onların necə işi yerinə yetirdiklərinə nəzarət edir.

3. Yeni texnologiyalara yiyələnmək şansı. İnteraktiv təlim platformaları ilə bağlı iş təcrübəsi olan müəllimlərə tələbat getdikcə artır. Ancaq burada ən mühüm olan vaxtı düzgün təşkil etmək, şagirdlərlə uzaqdan işləmək, onları idarə etmək və həvəsləndirmək bacarığıdır.

4. Oyun tapşırıqları. Distant təhsil rəqəmsal texnologiyalardan çox fəal istifadəni nəzərdə tutur. Buraya: onlayn oyunları, viktorinaları, interaktiv beyin oyunlarını aid edə bilərik. Unutmayaq ki, hər bir uşaq üçün oyun dünyanı öyrənməyin ən təbii yoludur. Orta məktəb şagirdləri dərslərdəki quru tapşırıqlardan daha çox belə oyunlara üstünlük verirlər. Oyunlar təkcə şagirdi əyləndirmir, onlar həm də tərəqqini ölçməyə, öyrənməyə sağlam rəqabət elementi gətirməyə kömək edir. Öyrənməkdən həzz alan şagird dərslərdə darıxan uşaqdan daha böyük uğur qazanır.

5. Daha çox ölçülmüş iş tempi. Şagirdlərlə ünsiyyətin çox hissəsi messenjer vasitəsilə həyata keçirildiyinə görə onların suallarına cavabları düşünməyə çox vaxt olur ki, bu da müəllim və şagirdlər arasında münasibətləri daha rahat edir.

6. Rahat şəraitdə işləmək bacarığı. Uzaqdan işləyən müəllim istənilən yerdə yaşaya bilər. Onlayn dərslər verən müəllimlərin hərəkət azadlığı da var. Artıq indi bir çox müəllimlər uzaqdan işləməyin üstünlüyünü yüksək qiymətləndirirlər. Məktəb mühitinin təlaşından uzaqlaşmaq bir çox pedaqoqlar üçün yaxşıdır və onların diqqətini işlərinin vacib aspektlərinə yönəltməyə kömək edir.

7. Biliyin aktuallığı. Uzaqdan təhsil prosesi müəllimə XXI əsr uşağının maraqlarına cavab verən müvafiq materialları tapmağa imkan verir. Məsələn, ingilis dilini təkcə dərslərdən deyil, həm də mahnılardan və televiziya şoularından öyrənirlər.

8. Tədris materiallarının əlçatanlığı. İndi bir çox onlayn kitabxanalar virtual qapılarını açıb dərslərləndirən pulsuz istifadə etməyə icazə veriblər. Şəbəkədə dərs hazırlamaq üçün faydalı olan elektron kitablara çox sayda pulsuz giriş tapmaqdir. Bu həm məktəb kitabxanasında mövcud olan dərslərlə məhdudlaşmayan müəllimin, həm də onlarla bahalı əlavə dərs vəsaiti almağa imkanı olmayan şagirdlərin valideynlərinin həyatını asanlaşdırır.

9. İstənilən vaxt təhsil almaq imkanı. Uzaqdan təhsil alan yeniyetmə il ərzində materialın öyrənilməsinə nə vaxt və nə qədər vaxt ayıracağına qərar verə bilər. Özü üçün fərdi məşq cədvəli qura bilər.

10. Təkbəşinə, fərdi təhsil almaq imkanının olması. Yeniyetmələr sinif yoldaşlarından geri qalmaqdan narahat deyillər. Həmişə çətin məsələlərin öyrənilməsinə qayıda, bir neçə dəfə video mühazirələrə baxa, müəllimlə yazışmaları oxuya və artıq öyrəndiyiniz mövzuları atlaya bilərsiniz. Əsas odur ki, yekun imtahanlardan uğurla keçəsiniz.

11. İstənilən yerdən təhsil almağın mümkün olması. Öyrənməyə başlamaq üçün yalnız internetə çıxışı olan bir kompüter olmalıdır. Distant təhsil ilə Azərbaycanın ən ucqar kəndlərində yaşayan gənclər də yüksək təhsil almaq imkanına sahib olurlar. Təhsildən fiziki məhdudiyyəti olanlar, müəyyən komplekslərinə görə uzaq düşünlər üçün bu təhsil forması geniş imkanlar yaradır. Bu təhsil öyrənmənin yaradıcılıqla özünü təsdiq, özünü ifadə etməsi üçün yeni imkanlar açır.

12. Yüksək təlim nəticələri. Amerikalı alimlərin araşdırmaları göstərir ki, distant təhsilin nəticələri ənənəvi təhsil formalarından heç də aşağı deyil, hətta üstündür. Distant təhsil alan yeniyetmələr tədris materialının çoxunu özləri öyrənirlər. Bu öyrənilən mövzuların yadda saxlanması və başa düşülməsini yaxşılaşdırır. Əldə edilmiş bilikləri dərhal praktikada tətbiq etmək bacarığı onları möhkəmləndirməyə kömək edir. Bundan əlavə tədris prosesində ən müasir texnologiyalardan istifadə onu daha maraqlı və canlı edir.

13. Hərəkətliyin təmin olunması. Müəllimlərlə ünsiyyət həm onlayn, həm də oflayn rejimdə müxtəlif üsullarla həyata keçirilir. E-poçt vasitəsilə müəllimlə məsləhətləşmə bəzən

üzəüz görüş təyin etməkdən daha təsirli və daha sürətli olur.

14. Müəllim üçün əlverişli olması. Uzaqdan dərs deyən müəllimlər və repetitorlar daha çox yeniyetməyə diqqət yetirə bilərlər.

15. Distant təhsil yeniyetmə və gənclərin utancaqlıq və auditoriya qarşısında çıxış etmək fobiyası kimi kommunikasiya keyfiyyətləri ilə bağlı psixoloji maneələri dəf etməyə imkan verir.

16. Fərdi yanaşmanın mümkünlüyü. Ənənəvi tədrisdə bir qrupda bütün şagirdlərə lazımi miqdarda diqqət yetirmək və onların hər birinin iş tempinə uyğunlaşmaq müəllim üçün kifayət qədər çətindir. Uzaqdan texnologiyaların istifadəsi fərdi yanaşmanın təşkili üçün əlverişlidir. Yeniyetmənin öyrənmə tempini özü seçməsi ilə yanaşı, repetitordan tez cavab ala bilər.

Pandemiya şəraitinin uzun müddət davam etməsi göstərdi ki, distant təhsilin tətbiqinə hər zaman ehtiyac yarana bilər. Bu təhsil formasında öyrədən və öyrənilənlərin vaxt və xərclərinə qənaət olunması, internetə çıxışı olan hər məkəndən dərslərə, tədbirlərə qoşulmaq imkanı müsbət cəhətlərlə yanaşı distant təhsil formasının kütləviləşməsi bir sıra problemlər də yaratmışdır. Dediklərimizi belə ümumiləşdirə bilərik:

* Bütün fənn müəllimlərinin tədrisdə tətbiq olunan proqramları bilməsi vacib və zəruridir. Bu proses müəllimin distant təhsil forması ilə bağlı bilik və bacarıqların öyrədilməsi üçün təşkil olunan təlimlərə qatılmasını şərtləndirir.

* Həm öyrədənlərin, həm də öyrənilənlərin informasiya texnologiyalarından istifadə qaydalarını bilməsi çox mühüm amildir.

* Distant təhsilin genişlənməsi ilə yanaşı keyfiyyətinin artırılması da mühüm məsələlərdəndir. Bunun üçün bir sıra işlər görülməlidir.

* Distant təhsillə bağlı seminarların, təlimlərin təşkil edilməsi, orada müəllimlərin fəal iştirakı təmin olunmalıdır.

* Bu təhsil formasında tədrisin səmərəli təşkili məqsədi ilə informasiya texnologiyalarından məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmalıdır.

Zənnimizcə, müasir dövrdə keyfiyyətli təhsil verilməsi ənənəvi təlim metodları ilə onlayn təlim vasitələrinin optimal (uğurlu) vəhdəti hesabına mümkündür. Bu təhsil sistemi inkişaf

edən texnologiya ilə birlikdə müvəffəqiyyət nisbəti hər keçən gün artan bir təhsil sistemidir. Məsafəli təhsil yeniyetmə və gənc ilə müəllimin fiziki olaraq eyni bir mühitdə olmamasını təşkil edən texnologiyadır.

Ali və orta təhsil müəssisələrinin məsafədən təhsil zamanı istifadə edilmiş elektron materiallarının, dərslərin qeydə alınmış video yazılarının və s. hesabına elektron resurs bazası yaratmaları və prosesin qərarverici orqanlar tərəfindən təbliğ və təşviq edilməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

Problemin aktuallığı. Pandemiya şəraitinin uzun müddət davam etməsi göstərdi ki, distant təhsilin tətbiqinə hər zaman ehtiyac yarana bilər. Bu təhsilalma formasında öyrədən və öyrənilərin vaxt və xərclərinə qənaət olunması, internetə çıxışı olan hər məkandan dərslərə, tədbirlərə qoşulmaq imkanı müsbət cəhətlərlə yanaşı distant təhsil formasının kütləviləşməsi bir sıra problemlər də yaratmışdır.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə distant təhsil və ondan istifadə imkanları ardıcılıqla araşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə, T. Distant təhsilin əsas modelləri və metodları // Azərbaycan məktəbi, 2019. № 3, -s. 123–132.
2. İsmayılova, B. Distant təhsil: üstünlüklər, çatışmazlıqlar və müsbət təcrübə. “Elektron dövlət quruculuğu problemləri”. I respublika elmi-praktik konfransı, 4 dekabr, -2014, -s.189-192.
3. Густырь А.В. Проблемы нормативного обеспечения и выбора базовой модели дистанционного образования // Дистанционное образование в России. Постановка проблемы и опыт организации. Сост. Овсянников В.И. - М.:РИЦ "Альфа" МГОПУ им. М.А. Шолохова, -2001.
4. Кирилова Г.И. Информационные технологии и компьютерные средства в образовании // Educational Technology & Society. - 2000. - № 4.
5. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Полат Е.С. - М.: Изд. Центр "Академия", -2001. - 272 с.
6. Можаяева Г.В. Учебный процесс в системе дистанционного образования // Открытое и дистанционное образование. - 2000. № 1, - с. 11 - 17.
7. Овсянников В.И. Структура дистанционного образования. // Дистанционное образование в России. Постановка проблемы и опыт организации. Сост Овсянников В.И. - М.:РИЦ "Альфа" МГОПУ им. М.А. Шолохова, -2001. - с.51.
8. Толстик А.М. Компьютерный лабораторный практикум в дистанционном образовании // Интеграция учебного процесса и фундаментальных исследований в университетах: инновационные стратегии и технологии: Т. 2. - Томск, 2000. - с. 81 - 84.

E-mail: vuqaraskerov99@gmail.com

Rəyçilər: *psix.ü.fəls.dok., dos. N.T. Rzayeva*

psix.ü.fəls.dok., dos. M.C. İsmayılova

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2023